

Данијела З. Радовановић^{1*}

Економска школа „Ђука Динић”, Лесковац

Филозофски факултет у Нишу

Докторске академске студије србистике

<https://orcid.org/0009-0002-0958-771X>

КАКО УПОТРЕБА РАЗЛИЧИТИХ ЈЕЗИЧКИХ ВАРИЈЕТЕТА У ГОВОРУ УТИЧЕ НА ПЕРЦЕПЦИЈУ ИДЕНТИТЕТА ГОВОРНИКА²

Предмет овога рада су ставови према стандардном језику и дијалекту као део шире слике о идентитету појединца кроз призму његовога говора. Главни циљ рада је да се испита у којој мери језички варијетет којим појединац говори утиче на перцепцију његовог културног и професионалног идентитета, односно друштвеног статуса. Прва хипотеза од које се у раду полази је да на перцепцију идентитета једне особе, односно њеног друштвеног статуса, утиче језички варијетет који она у говору употребљава, при чему се претпоставља да се нижи друштвени статус приписује особи која говори дијалектом, док се виши друштвени статус повезује са особом која говори стандардним језиком. У раду се проверава и хипотеза да се појединац који у говору употребљава стандарднојезички варијетет перципира као особа вишег образовања, интелигенције и стручности. У првој фази истраживања анкетирају се испитаници са циљем рангирања занимања према престижу, док се друга фаза истраживања спроводи као продукцијски експеримент на узорку од 36 испитаника, од којих се тражи да одређена занимања и особине повежу са особом коју на снимку чују. Испитаници су нелингвисти са подручја призренско-јужноморавског дијалекта. Резултати истраживања показују да се престижнија занимања, виши степен интелигенције, образовања и стручности доводе у везу са особом која говори стандардним језиком, док се мање престижна занимања, нижи ниво образовања и интелигенције приписују особи која говори дијалекатским језичким варијететом, чиме се потврђује постојање стереотипа о дијалекту као мање престижном језичком варијетету.

Кључне речи: идентитет, ставови, стандардни језик, призренско-јужноморавски дијалекат, стереотип, друштвени статус

1. Увод

Идентитет се сматра прилично комплексним и флуидним појмом, који је тешко дефинисати, те се у том смислу може говорити о културном, етничком, националном, регионалном, језичком идентитету. То је у основи лични став и осећај, блиско повезан са нашим друштвеним деловањем, а подразумева сва она питања која се тичу „нас према другима” (Stanford Encyclopedia of Philosophy). Важан део

¹ radovanovic.danijela@ekonomskale.edu.rs

² Рад је представљен на конференцији *Језик, књижевност, интјерсекционалност 2024*, одржаној на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Оригинални наслов рада гласио је: *Како ујоййреба различиййх језичких варијететййа у јовору уййиче на йерцеййију иденййишйетййа јоворника код исыййишйа-ника са йросййора йризренско-јужно-моравској дијалекййа*.

нашег идентитета су особине које се односе на интелектуални, али и афективни домен наше личности, наша лична интересовања, осећај припадности већој, односно мањој групи, али и занимање којим се бавимо те и језик, односно језички варијетет којим се служимо. Како нас околина процењује и види и какве ставове према нама формира, неретко зависи од тога којој друштвеној групи припадамо, да ли се са нама може идентификовати и какву нам улогу и статус у друштву додељује. Један од чинилаца који може битно утицати на формирање ставова о нама јесте и језик, односно језички варијетет којим говоримо.

Каква је перцепција различитих варијетета, можемо проверити и испитивањем ставова појединаца, те су у том смислу предмет нашег истраживања управо ставови према стандардном језику и дијалекту као део шире слике о идентитету појединца кроз призму његовога говора. Ставови се формирају у оквиру уже или шире заједнице, најчешће у процесу идентификације појединца са групом којој припада, тако што појединац углавном усваја њене ставове. Ставови јесу важан чинилац у друштвеним интеракцијама (PAUNOVIĆ 2009: 78), тим пре што су релативно трајни и стабилни и зато што се не мењају лако, али како аутори који су се бавили овом проблематиком примећују (GARRET, COUPLAND i WILLIAMS), појединац се не мора нужно понашати увек у складу са својим ставовима. Ово важи и за језичке ставове и на њих се може применити, те отуда подстрек за испитивање експлицитно исказаних и имплицитно присутних ставова, који често нису истоветни. Ставови према језику сматрају се широким конструктом јер према начину говора вреднујемо и појединца: од тога каквог је образовања, колико је успешан у свом послу, до тога да се често према говору процењују и неке личне особине као што су пријатност, дружељубивост, интелигенција. Често се у тој евалуацији иде за предрасудама, јер ставове у великој мери обликују и предрасуде.

Овај проблем може се посматрати у контексту језичких идеологија. У овом смислу „језичке идеологије представљају широке, социо-културолошке схеме које обликују развој интерперсоналних ставова према конкретним језичким варијететима и њиховим говорницима” (DRAGOJEVIĆ, GILES i WATSON 2013: 11). Оне, како се даље наводи, рефлектују веровања људи о томе шта је језик и како би га требало користити (DRAGOJEVIĆ, GILES i WATSON 2013: 3). К. Вулард и Б. Шифелин (1994) језичке идеологије виде као „спону између друштвених и говорних форми” (WOOLARD i SCHIEFFELIN 1994: 55). Ставови су често дубоко укореењени и на неки начин представљају одређене стереотипе којима, свесно или несвесно, подлеже већински део популације. Тако је и последица стандарднојезичке идеологије, на пример, према Џ. Милроју (2001), то да се језик „не посматра као ентитет који поседују матерњи говорници, већ као нешто што се учи у процесу образовања (MILROY 2001: 537). Ипак, да бисмо могли тврдити да су, било у одређеним друштвеним групама, било на одређеном језичком простору присутни одређени ставови, потребно је спровести неко од емпиријских истраживања како би се утврдило код ког дела популације су они присутни, на шта се тачно односе, као и то какве релације постоје између формирања језичких ставова и онога што се у једном друштву сматра престижним.

Сматра се да престиж представља „значај, добру репутацију или углед особа, места, предмета, институција, група, па и читаве културе” (ILIĆ 2013: 215), дакле везује се

за друштвени контекст, те је већина оваквих истраживања везана за социолингвистику. Како Р. Бугарски (2003) објашњава, ставови према језику сматрају се социолингвистичким питањем јер „ми нека обележја говора или неке стилове говора волимо или не волимо, ценимо или не ценимо, не због онога што они јесу, него због онога што они представљају; дакле не из језичких него из друштвених разлога” (BUGARSKI 2003: 100). Подстицај за истраживање које спроводимо јесу досадашња социолингвистичка истраживања која се пре свега односе на ставове према дијалекту, односно неком од његових варијетета, али и стандардном језику, посебно она која се баве предрасудама.

2. Теоријско-методолошке основе истраживања

2.1. Претходна истраживања

Највише су истраживани ставови према енглеском језику. Ј. Хирага (2005) испитује ставове студената Оксфордског универзитета према шест варијетета у Британији и Америци. У овом се истраживању користе скаларни придеви за сваки од понуђених варијетета, при чему испитаници процењују у којој мери је понуђена особина говорника присутна, слушајући сваки од варијетета и потом процењујући њену заступљеност на седмостепеној Ликертовој скали. Једна група придева тиче се друштвеног статуса, а друга солидарности. Слично истраживање спроводи Тајјана Пауновић, а потом и Нина Судимац. Т. Пауновић (2009) испитује ставове према енглеском језику као страном, али и према његовим варијететима, као и ставове према варијететима српског језика, односно мањинским културама. Најважнији закључци до којих ауторка долази су да: „испитаници исказују висок степен дистанце према варијететима српског језика, посебно у блиским друштвеним релацијама” а да притом често нису ни свесни својих негативних ставова, те да постоји веома изражен негативан однос и према мањинским културама (PAUNOVIĆ 2009: 90-91).

Један је од важних закључака, када је реч о ставовима према језику, односно различитим језичким варијететима, да се често разликују они који су експлицитно исказани од оних који су индиректно испољени у ситуацијама када се испитаници ставе у ситуацију да треба да се одреде према конкретној форми (PAUNOVIĆ 2009; SUDIMAC (2018); RADOVANOVIĆ 2023).

М. Јањић и И. Чутура (2012) након анализе дискурса младих на подручју призренско-тимочке дијалекатске области закључују да млади са ових простора „остају верни језичкој традицији, а резервисани према језичкој стандардизацији” (JANJIĆ, ČUTURA 2012: 64). Софија Милорадовић (2014) анализира комуникацијску стратегију и идентификацијску праксу у појединим урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју (Параћин, Лесковац, Врање). На основу прелиминарних посматрања, како С. Милорадовић објашњава, у урбаним центрима на косовско-ресавском и и призренско-тимочком дијалекатском простору још се не уочава јасно издиференцираност говорника по основу њиховог социјалног статуса, „јер друштвена диференцијација не укључује *per se* диференцијацију у употреби одређеног језичког идиома” (MILORADOVIĆ 2014: 83) и даље наводи да ученици гимназија у градским срединама као што су

Параћин, Лесковац и Врање стандардни језик користе само када морају, у јасно дефинисаним ситуацијама званичне употребе, те да су у односу на старије узрасне групе приврженији дијалекту.

С. Микетић (2016) испитује ставове према језику у студентској популацији на територији Србије, те својом опсежном анализом обухвата и ставове према стандардном језику, односно дијалекатским варијететима, од којих је један прирзренско-тимочки. Она закључује да су студентској популацији „дијалекти живописнији и природнији”, а да је сфера употребе стандардног језика везана за друштвену моћ, културу, образовање, медије (МИКЕТИЋ 2016: 10-11). Н. Судимац (2018) испитује ставове нишких и бљачких средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика показујући у којој се мери разликују експлицитни и имплицитни ставови испитаника и на који начин говор појединца утиче на перцепцију испитаника у смислу додељивања друштвеног статуса, солидарности и лингвистичких перформанси говора. У овом истраживању испитаници су показали да битну улогу у оцењивању језичких варијетета имају стереотипи и предрасуде с обзиром на то да су јужњачки варијетети оцењени неповољније.

Т. Трајковић и М. Михајловић (2020: 96) закључују да тенденцију ка губљењу из дијалекта показују оне црте које су најмаркираније, тј. оне по којима је дијалекат заправо препознатљив; да млађе женске особе показују већу склоност у адаптирању него мушкарци, те на основу тога сматрају да је могуће предвидети да ће се дијалекатске црте најпре изгубити код женских носилаца дијалекта и да та тенденција расте са нивоом образовања.

Најзначајнији закључци до сада спроведених емпиријских истраживања су: да испитаници често немају много симпатија за језичке варијете који им нису блиски до тога да према њима осећају извесну дозу нелагодности; да се дијалекти у урбаним срединама све више приближавају стандардном језику, на штету дијалекта; да се стандардни језик сматра престижним у односу на дијалекат, баш као и урбани варијетет једног истог дијалекта у односу на неки од његових руралних типова и подтипова. У литератури се истиче и да је стандардни језик престижнији из разлога што је институционализован и да стандардни језик представља „онај варијетет који је најчешће повезан са високом социо-економском статусном моћи” (GILES, BILLINGS 2004: 191-192).

2.2. Методологија истраживања

Главни циљ овога рада је да проверимо у којој мери језички варијетет којим се говори утиче на перцепцију културног и професионалног идентитета једне особе, односно њеног друштвеног статуса код испитаника са подручја прирзренско-јужноморавског дијалекта.

Други циљ рада је и да проверимо у којој мери су присутни стереотипи у вези са употребом дијалекта у смислу да се често особама које говоре неким од дијалекатских варијетета приписује нижи друштвени статус.

Трећи циљ рада је да утврдимо да ли у приписивању одређеног друштвеног статуса особи која у свом говору употребљава дијалекат, односно стандардни језик, утичу демографске карактеристике као што су пол, узраст и ниво образовања.

Прва хипотеза од које полазимо гласи: *На перцепцију идентитета једне*

особе, односно њеној друштвеној стајану, уииче језички варијетет којим њовори. Наша предикција је да се нижи друштвени статус приписује особи која говори дијалектом, док се виши друштвени статус везује за особу која говори стандардним језиком.

Друга хипотеза гласи: У ириписивању друштвеној стајану ирема варијетету којим се њовори нема бијних разлика ирема њолу, образовању и узрасу исишаника.

Предикција 1: Неће бити значајније разлике међу испитаницима мушког и женског пола у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори.

Предикција 2: Неће бити значајније разлике међу испитаницима различитог нивоа образовања у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори.

Предикција 3: Неће бити значајније разлике међу испитаницима различите старости у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори.

Наша трећа хипотеза гласи: особа која у свом њовору уиоиредљава сшандардни језик иерциира се као особа која је образованија, иишелишенија и у свом њослу сшручнија, док ће се особа која њовори дијалектом иерциираи као дружељубива и иријашна, али не у великој мери иишелишениа и образована.

Социолингвистичком истраживању претходило је истраживање социолошког карактера. Да бисмо утврдили какав је углед одређених занимања, саставили смо упитник са 13 различитих занимања, које су испитаници процењивали према значају за друштво, односно престижу. Сви испитаници били су са подручја призренско-јужноморавске дијалекатске зоне. У првом експерименту, који је дизајниран као експеримент са Ликертовом скалом, испитаници су вредновали свако занимање понаособ на Ликертовој скали од 1 до 5, где је 1 оцена за занимање које се сматра занимањем од минорног значаја за друштво и са најмањим друштвеним угледом, а 5 оцена за занимање за које испитаник сматра да је од кључног значаја за друштво и да у њему ужива велики углед. У овом истраживању учествовало је 70 испитаника. То је била прва фаза истраживања.

У другом експерименту, као стимулуси су коришћена два аудио-записа приближно исте дужине (60 s). На првом снимку чује се глас женске особе која говори призренско-јужноморавским дијалектом, а на другом исти женски глас који говори стандардном језиком. Аудио-снимци начињени су у програму *Audacity* употребом професионалног динамичног микрофона (*Shure Beta58a*), професионалне звучне картице за аналогно-дигиталну конверзију звука (*M-Audio Audiophile 24/96*) и миксера (*Behringer EuroPower5000*). Од испитаника се тражило да после одслушањог снимка повежу глас особе коју су чули са неким од понуђених занимања. Било је понуђено 6 занимања, од којих су два у првој фази истраживања претходно процењена као занимања са минорним значајем за друштво, друга два су процењена као занимања средњег угледа (са просечном оценом најближом укупној просечној оцени, која је била 3,2), а последња два занимања су била она која су испитаници у претходном експерименту оценили као два најпрестижнија занимања. Ових шест занимања је рандомизовано на листи, а понуђена листа је заправо редукована пр-

вобитна листа од укупно 13 занимања које је оцењивала независна група испитаника. Критеријум за прву листу занимања био је да то буду традиционална, свима позната занимања у Србији, али разнолика по питању дужине школовања, уложеног новца, труда и традиције. У другој фази истраживања, тј. другом експерименту, с обзиром на то да је комплекснији, имали смо мањи број испитаника него у првом (36).

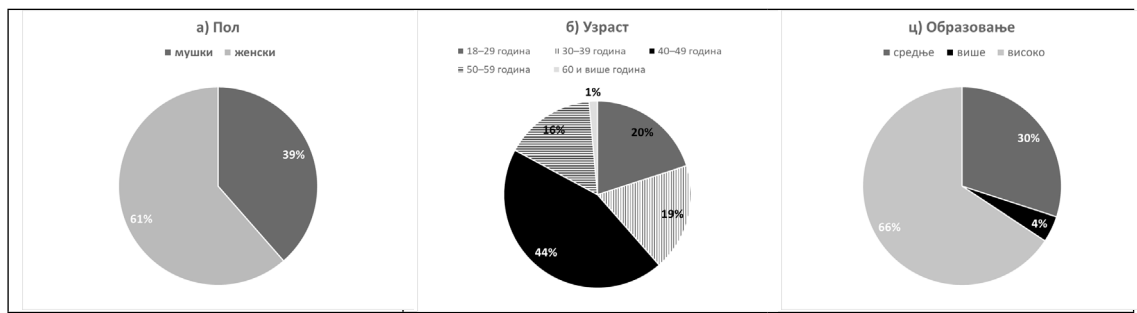
Опис узорка другог експеримента: испитаници су били нелингвисти са подручја на коме се говори призренско-јужноморавским дијалектом. Највећи број испитаника био је из Лесковца, док је један део испитаника био из Грделице и Вучја. Није било посебно задатих критеријума према старости, образовању и полу, но ипак је узорак био избалансиран по критеријуму пола: 50 % испитаника било је женског и 50 % испитаника је било мушког пола. У другом експерименту првих 18 испитаника најпре је слушало снимак који је пример стандардног говора, а других 18 је најпре слушало снимак на коме женска особа говори на дијалекту. Изабран је урбани варијетет призренско-јужноморавског дијалекта. И један и други текст изговара иста особа, која је професор српског језика и књижевности у средњој школи. Испитаници су имали задатак да најпре на петостепеној Ликертовој скали процене у којој мери су присутне одређене особине код особе коју су били у прилици да чују, а затим да изаберу једно од шест занимања и повежу са особом коју су чули. Део експеримента који укључује процену особине исказане скаларним придевима урађен је по угледу на истраживање Ј. Хираге (2005) и касније истраживање Н. Судимац (2018), с тим што је прилагођено нашем истраживању у складу са постављеним циљевима.

Особине чији је степен заступљености требало проценити на основу једног, односно другог говорног варијетета, биле су: непријатна /пријатна; необразована/ образована; неуспешна/успешна; неинтелигентна/интелигентна; нестручна/стручна; недружељубива/дружељубива. Одлучили смо се да наша скала буде петостепена и да на њој оцена три буде неутрална, 2 и 1 су део негативног краја скале (веома непријатна и непријатна, а 4 и 5 означавају присуство особине у већој мери: пријатна (4) и веома пријатна (5). По истом принципу процењиван је степен заступљености сваке особине. Поставили смо скалу на овај начин јер је у нашој култури оваква скала интуитивнија за испитанике, с обзиром на чињеницу да је скала за процену нивоа знања увек постављена тако да се најнижом оценом оцењују непостојање знања или способности, а највишом присуство знања, способности, вештине у највећој мери.

3. Резултати истраживања: анализа и дискусија

3.1. Прва фаза истраживања: рангирање занимања према престижу

На слици број 1 приказана је структура испитаника према полу, узрасту и образовању.



Слика 1. Структура испитаника према полу, узрасту и образовању

Најпре смо оценили поузданост скале коришћене у истраживачком инструменту. Кронбахов алфа коефицијент износи 0,746 што упућује на закључак да су прикупљени подаци поуздани (на основу АНДИКА 2017: 178).

Табела 1.

	Ранг занимања	Просечна оцена занимања	Вредност хи квадрат теста	Степени слободе	Значајност
1.	Лекар	4.79	132,857	3	<0,001
2.	Универзитетски професор	4.70	109,543	3	<0,001
3.	Наставник	4.24	32,514	3	<0,001
4.	Адвокат	3.97	38,857	4	<0,001
5.	Медицинска сестра	3.79	32,571	4	<0,001
6.	Менаџер	3.66	31,000	4	<0,001
7.	Пољопривредник	3.54	13,429	4	0,009
8.	Кувар	3.54	29,286	4	<0,001
9.	Банкарски службеник	3.16	45,286	4	<0,001
10.	Благајник	2.80	42,286	4	<0,001
11.	Фризер	2.79	26,143	4	<0,001
12.	Чистач	2.44	11,286	4	0,024
13.	Маникирка	2.29	21,000	4	<0,001

У табели 1 представљена су занимања која је према престижу рангирала независна група испитаника у првом експерименту, како је већ поменуто у другом поглављу. Осенчена у табели су она занимања која су била понуђена испитаницима у другом, главном експерименту, у коме се испитује на који начин говор појединца утиче на перцепцију његовог професионалног идентитета, односно какав му се статус у друштву додељује према језичком варијетету који користи. Као два занимања средњег ранга изабрана су она чија је оцена била најприближнија укупној просечној оцени, која је била 3,2. За потврду статистичке значајности рађен је само хи-квадрат тест, јер није било потребе за утврђивањем додатних корелација. За ово, као и за наредно истраживање, подаци су прикупљени путем упитника у електронској форми израђеног у алату *Google Forms*, који је прослеђен испитаницима путем имејла/друштвених мрежа. Прелиминарна обрада и кодирање података урађени су у програму *Microsoft Excel*, а статистичка обрада података извршена је у софтверском пакету *IBM SPSS for Windows*.

У рангирању занимања није било значајније разлике у зависности од пола испитаника, осим за занимање адвокат и маникирка. Особе мушког пола су занимање маникирка оцењивали искључиво ниским оценама, док је код жена било и неких виших. Жене су у односу на мушкарце нешто више вредновале занимање адвокат. С друге стране, млађи испитаници (група 18–29 година) оценили су на пример занимање универзитетски професор много ниже у односу на остале групе, а занимање медицинска сестра много више у односу на друге старосне групе. Испитаници са нижим степеном образовања више су вредновали занимања са нижим степеном образовања, док су испитаници са вишим степеном образовања највише вредновали занимања за која је потребно најмање високо образовање.

3. 2. Друга фаза истраживања: експеримент

У теоријско-методолошком делу рада представљено је како је урађен главни експеримент који нам служи за проверу постављених хипотеза. И овај експеримент је рађен онлајн са испитаницима којима није позната особа која изговара текст. На слици 2 графички је представљена структура испитаника према полу, узрасту и образовању за другу фазу истраживања.



Слика 2. Структура испитаника према полу, узрасту и образовању у другој фази истраживања

Вредност Кронбахов алфа коефицијента износи 0,780, што упућује на закључак да су прикупљени подаци поуздани (на основу ANDIKA 2017: 178).

У раду полазимо од хипотезе да на перцепцију идентитета једне особе, односно њеног друштвеног статуса, утиче језички варијетет којим говори. Важан део идентитета је занимање, те нам је одабир занимања, која су претходно рангирана према престижу, послужио да докажемо ову хипотезу.

У табели 1 може се видети како су испитаници проценили друштвени статус посредством одабира занимања говорника који у свом говору користи стандардни језик. Већина испитаника (18) приписала је говорнику виши статус, тј претпоставили су да је женска особа са снимка по занимању лекар или универзитески професор, њих 17 средњи, посредством занимања која су повезали са њом: куvariца или банкарска службеница, док јој је само 1 испитаник доделио нижи статус, тј. претпоставио је да је женска особа коју је имао прилике да чује по занимању маникирка или чистачица.

Хи-квадрат показује статистички значајно одступање опажених фреквенција у односу на очекиване, чиме се потврђује предикција да ће се престижније

занимање везати за особу која у свом говору користи стандардни језик: $\chi^2 (2, N = 70) = 15,167, p < 0,001$.

Највећи број испитаника приписало је особи која говори дијалектом нижи друштвени статус, тј, једно од два понуђена занимања која су процењена као најмање престижна (маникирка и чистачица), 16 испитаника јој је приписало једно од двају занимања која су оцењена као просечна на скали престижа, тј. претпоставили су да је особа која се на снимку чује куварица или банкарска службеница, а само 1 испитаник је овој особи приписао једно од двају занимања која су оцењена као најпрестижнија (лекар или универзитетски професор).

И овде вредност хи-квадрат теста показује статистички значајно одступање опажених фреквенција у односу на очекивана: $\chi^2 (2, N = 70) = 15,500, p < 0,000$, те је потврђена предикција да ће се особи која у свом говору користи дијалекат приписати мање престижно занимање, односно нижи друштвени статус.

За потврду хипотезе од које у раду полазимо а која гласи да *на йерцейцију иденїиїтїїта једне особе, односно њеної друшїївеної сїаїїуса, уїїиче језички варијететїї којим їовори* користили смо z-тест. Упоредили смо пропорције узорака које се односе на број погодака за процену нижег, односно вишег друштвеног статуса. Као што се може видети у табелама које следе, и један и други тест (*Wald* и *McNemar*) потврдили су статистичку значајност на нивоу 0,000 (види табеле 2 и 3).

Табела 2.

Врста теста	Разлика у пропорцији	Стандардна грешка	Z вредност	Значајност	
				једнострана	двострана
Mid-p Adjusted Binomial	-0,500	0,092		0,000	0,000
McNemar	-0,500	0,092	-4,025	0,000	0,000
Wald	-0,500	0,092	-5,427	0,000	0,000

Табела 3.

Врста теста	Разлика у пропорцији	Стандардна грешка	Z вредност	Значајност	
				једнострана	двострана
Mid-p Adjusted Binomial	0,472	0,083		0,000	0,000
McNemar	0,472	0,083	4,123	0,000	0,000
Wald	0,472	0,083	5,675	0,000	0,000

Наша друга хипотеза гласила је: *У йриїисивању друшїївеної сїаїїуса йрема варијететїїу којим се їовори нема биїїних разлика їо їолу, образовању и узрасїїу исїїиїаника*.

За доказивање ове хипотезе коришћени су статистички тестови које је на бази величине узорка и типа података којима располажемо предложио софтверски пакет *IBM SPSS (Mann-Whitney U Test)*. Увидом у табеле које следе може се приметити да не постоји статистичка значајност резултата која би ишла у прилог усвајању алтернативне хипотезе (постоји разлика), чиме је потврђена наша друга хипотеза. Једино одступање појављује се када је у питању узраст и односи се само на стандардни језик (снимак на коме се чује стандардни језик), што значи да је хипотеза да

неће бити значајније разлике међу испитаницима различитих старости у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори делимично потврђена. Ако се узме у обзир да су остале две предикције у потпуности потврђене, онда би се могло рећи да је и друга постављена хипотеза већим делом потврђена.

Предикција 1: Неће бити значајније разлике међу испитаницима мушкој и женској пола у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори. Статистичка значајност теста у табели 4 указује на то да је наша предикција тачна.

Табела 4.

	Тест	Значајност
1 - особа која говори стандардним језиком	Mann-Whitney U Test	0,888
2 - особа која говори дијалектом	Mann-Whitney U Test	0,696

Предикција 2: Неће бити значајније разлике међу испитаницима различитих нивоа образовања у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори.

Исти стереотипи који се тичу процењивања друштвеног статуса, односно идентитета, на основу језичког варијетета којим се говори, појављују се и код људи са средњим и код људи са високим образовањем.

Ова предикција је такође потврђена, према вредности теста у табели 5.

Табела 5..

	Тест	Значајност
1 - особа која говори стандардним језиком	Mann-Whitney U Test	0,236
2 - особа која говори дијалектом	Mann-Whitney U Test	0,701

То што варијабле као што су образовање и пол испитаника не утичу на начин на који се процењује друштвени статус, односно идентитет једне личности, само је још једна потврда тога да су постојећи стереотипи дубоко укорени и да их је врло тешко искоренити. Разлоге ваља потражити у постојећим предрасудама друштва, у којем се често негативно вреднује све оно што није прескриптивно, а брига за језик углавном своди на стандардни језик, говори се о „правилном” и „лепом” с једне, и „неправилном” и „ружном” говору с друге стране, те се тако појављују и предрасуде да правилан говор подразумева уједно и виши статус, а дијалекат се доживљава као инфериоран језички варијетет. Ово се затим пресликава и на личност која у говору употребљава један, односно други варијетет.

Предикција 3: Неће бити значајније разлике међу испитаницима различитих старости у приписивању друштвеног статуса према варијетету којим се говори.

Табела 6.

	Тест	Значајност
1 - особа која говори стандардним језиком	Mann-Whitney U Test	0,016
2 - особа која говори дијалектом	Mann-Whitney U Test	0,251

Трећа предикција није у потпуности потврђена, као што се може видети у табели 6. Резултати истраживања показали су да, када је у питању узраст испитаника, има извесних разлика у погледу процене друштвеног статуса на основу језичког варијетета који се у говору користи. Сви испитаници најмлађе групе (18–29 година) приписали су средњи друштвени статус особи која употребљава стандарднојезички варијетет, док су јој испитаници старости између 30 и 59 (распоређени у три групе : 30–39; 40–49 и 50–59) приписали виши друштвени статус. Тешко је дати одговор на питање чиме су млађи испитаници били мотивисани да направе овакав избор. Могуће је да је у питању другачија перцепција понуђених занимања код млађих и старијих испитаника, у смислу да занимање које је престижно за припаднике средњих генерација не мора нужно бити престижно и за припаднике млађих генерација. Један од могућих одговора је и да стереотипи још увек нису тако дубоко укореењени код млађих испитаника. За поузданије закључке требало би спровести и квалитативно истраживање. Генерацијске разлике у доживљају и схватању различитих друштвених вредности и феномена свакако постоје, па се то донекле испољило и у овом делу истраживања. На крају закључујемо да је и друга хипотеза највећим делом потврђена, с обзиром на то да су две предикције у потпуности тачне, а да се једна од предикција показала делимично тачном.

Наша трећа хипотеза односи се на перцепцију идентитета посредством процењивања степена заступљености особина и гласила је: *особа која у свом њовору уџоџређљава сџандардни језик њерциџира се као особа која је образованија, инџелиџенџнија и у свом њослу сџручнија, док ње се особа која њовори дијалекџом њерциџираџи као дружељубива и њријаџна, али не у великој мери инџелиџенџна и образована*. У наставку су табеларно приказани подаци који се односе на процену степена заступљености особина особе када она у говору употребљава дијалекат, односно стандардни језик.

Табела 7. Резулџаџи хи-квадратџи џешџова за сваку од оцењених особина особе која њовори дијалекџом

	непријатна/ пријатна ^а	неуспешна/ успешна ^а	неинтелигентна/ интелигентна ^б	нестручна/ стручна ^б	недружељубива/ дружељубива ^б
Хи квадрат	12.167 ^а	14.000 ^а	15.111 ^б	22.889 ^б	31.111 ^б
степени слободе	2	2	3	3	3
Значајност	0.002	0.001	0.002	0.000	0.000

а. 0 њелија (.0%) има очекивану фреквенцију мању од 5. Најмања очекивана фреквенција у њелијама је 12,0.

б. 0 њелија (.0%) има очекивану фреквенцију мању од 5. Најмања очекивана фреквенција у њелијама је 9,0.

Табела 8. Резултати хи-квадрат тестова за сваку од оцењених особина особе која говори стандардним језиком

	непријатна/ пријатна	неуспешна/ успешна	неинтелигентна/ интелигентна	нестручна/ стручна	недружељубива/ дружељубива
Хи квадрат	22.889 ^a	16.667 ^b	42.667 ^b	37.556 ^b	10.944 ^a
степени слободе	4	3	3	3	4
Значајност	0.000	0.001	0.000	0.000	0.027

а. 0 ћелија (.0%) има очекивану фреквенцију мању од 5. Најмања очекивана фреквенција у ћелијама је 7,2.

б. 0 ћелија (.0%) има очекивану фреквенцију мању од 5. Најмања очекивана фреквенција у ћелијама је 9,0.

Добијене податке посматрали смо и у процентима како бисмо могли да прецизније упоредимо како су испитаници процењивали степен испољености одређене особине код особе која употребљава стандардни језик и оне која у говору користи дијалекат. По 5,6% испитаника означило је оцену 1 и 2 на скали за процену испољености особине пријатности када се употребљава стандарднојезички варијетет, док ових оцена нема када је у питању употреба дијалекта; 33,3 % оцењује оценом 3 први (стандард), а 55,6 % други варијетет (дијалекат); 44,4%: испитаника оцењује оценом 4 стандард и 36,1% дијалекат, док највишом оценом стандарднојезички варијетет оцењује 11,1%, а 8,3% дијалекатски. Резултати су дакле слични када су у питању оцене 3, 4 и 5, али нису када су у питању оцене 1 и 2, што значи да ниједан испитаник није доживео особу која употребљава дијалекат као изразито непријатну. Сличне резултате добили смо и када је у питању процена дружељубивости. Ни у овом случају ниједан испитаник није дао оцену 1 особи која употребљава дијалекат, оцену 2 такође је дао мали проценат испитаника (2,8). Ова је особина ниско или неутрално вреднована код стандарднојезичког варијетета: 5,5% дало је оцену 1; док је 19,4% дало оцену 2 и 22,2% испитаника – оцену 3. Оцену 4 даје 38,9%, а 13,9% проценило је да је ова особина заступљена у највећој мери. Кад је у питању друга особа (дијалекатски варијетет), чак 63,9% је дало оцену 4, а 19,4 % највишу оцену. У вредновању успешности једне, односно друге особе, процена је ишла у корист стандарднојезичком варијетету. Ниједан испитаник није претпоставио да би особа која у говору користи стандарднојезички варијетет могла бити веома неуспешна (нема јединице), оцена 2 такође једва да је заступљена (5,6%); неутрално је вредновало заступљеност ове особине 30,6%, док половина испитаника (50%) даје оцену 4, а 13,9% испитаника даје оцену 5. Особа која говори дијалектом за ову особину није добила ни оцену 1 нити оцену 5. Оцену 2 даје 27,8%, оцену 3 даје 61,1% и оцену 4 даје 11,1% испитаника. Она се дакле не доживљава као нарочито успешна, али већина испитаника заправо има неутралан став, тј. не сматра је ни успешном ни неуспешном. У процени интелигенције нема негативног екстрема за особу која користи стандарднојезички варијетет и обрнуто, нема позитивног екстрема за особу која у говору користи дијалекат. Оцену 2 за стандард даје 2,8%, оцену 3 даје 25,6%, док 69,5% даје четворку и 2,8% даје петицу, дакле испитаници су особу која говори стандарднојезичким варијететом перципирали углавном као интелигентну. За дијалекат оцену 1 даје 2,8%, оцену 2 даје 19,4%, оцену три даје

47,2% и оцену 4 даје 30,6%. Ово би значило да је не доживљавају као неинтелигентну, али је ниједан испитаник није оценио ни као веома интелигентну. Углавном су је оценили неутрално, а 22% испитаника мисли да је неинтелигентна или веома неинтелигентна. Слична ситуација појавила се и у процени стручности. Ниједан испитаник није дао оцену 1 за овај придев особи која говори стандардним језиком и, с друге стране, ниједан испитаник није дао оцену 5 особи која у говору користи дијалекат. Оцену 2 за процену стручности, када је у питању прва особа, даје 5,65, оцену 3 даје 25%, оцену 4 даје 66,7 % и највишу оцену 2.8%. Када је у питању особа која говори дијалектом, оцену 1 даје 5,6%, оцену 2 даје 16,7%, оцену 3 даје 58,3% и оцену 4 даје 19,4% испитаника. Јасно је дакле да је стручност више вреднована код особе која користи стандарднојезички варијетет.

Када узмемо у обзир све резултате овог дела истраживања можемо закључити да испитаници нису исте особине приписивали особи када она у говору користи дијалекат и када иста особа користи стандардни језик. Запажамо да су придеви којима се процењује образованост, успешност, интелигенција и стручност у свом послу углавном позитивно вредновани на скали када је особа са снимка говорила стандардним језичким варијететом, док су ови придеви на скали другачије распоређени, најчешће вредновани оценама 2 и 3, када је у питању иста особа која говори дијалекатским варијететом. Особине из групе особина којима се означава емоционална блискост више су се повезивале са особом која говори дијалекатским варијететом. Испитаници су ову особу перципирали као углавном пријатну и дружељубиву, што се подудара са резултатима неких претходних истраживања о овом социolingвистичком феномену. Наиме, како Н. Судимац (2018: 575–576) закључује у свом истраживању, испитаници, иако поносни на нагласне особине сопственог варијетета, „показују да га у позитивном светлу виде само онда када је у питању емоционална блискост и повезаност са њим, док се с друге стране испољава негативан став према истом у погледу професионалности и језичке исправности”. Разлог може бити и то што се као припадници истог дијалекатског подручја лакше идентификују са особом која говори дијалектом и осећају да им је ближа.

Детаљнијим увидом у одговоре испитаника примећено је још и да су испитаници били склонији да виши друштвени статус припишу особи која говори стандардним језиком ако би прво чули снимак на коме се чује дијалекатски варијетет.

4. Закључак

Истраживањем смо доказали хипотезу да језички варијетет којим говоримо утиче на перцепцију нашег идентитета кроз призму професионалног идентитета. Постоји тенденција да се вредност појединца, у овом случају посредством занимања које му се приписује, процењује према томе да ли особа говори стандардним језиком или дијалектом. У том смислу потврђена је и предикција да ће се занимање које се сматра престижнијим везати за стандардни језик, а занимања која се сматрају мање престижним пре приписати особи која говори неким дијалекатским варијететом, као што је наше експериментално истраживање показало. На одабир занимања углавном није имало битног утицаја ког су пола, узраста и образовања испитанаци, што значи да су стереотипи у језику подједнако дубоко укореењени као и

било који други стереотипи и да их није лако превазићи јер су, као што се из нашег истраживања могло закључити, подједнако присутни и код испитаника женског и код испитаника мушког пола различите животне доби и нивоа образовања. Изузетак из овога чине процене испитаника различитог узраста када је требало одређено занимање приписати особи која говори стандарднојезичким варијететом. Чак ни чињеница да су испитаници слушали исту особу није могла да их одврати од тога да је вреднују различито у ситуацијама када користи стандардни језик, односно дијалекат. У том смислу резултати нашег истраживања и закључци до којих смо дошли подударају се са закључцима до којих су дошли други аутори бавећи се сличним темама у домену социолингвистичких истраживања. Испитаници добро познавање и употребу стандарднојезичке норме дакле везују за ниво образовања и, без обзира на чињеницу што се и на првом и на другом снимку могло чути да је у питању исечак из неформалног регистра, они су на овај начин показали да несвесно више вреднују ону особу која ће се у свакој прилици у свом говору користити стандарднојезичким варијететом. Друго питање које нас је занимало је како би се према њој одредили процењујући директно њене особине и квалификације на семантичко-диференцијалној скали, поново у домену друштвеног статуса, али и солидарности, односно друштвене блискости. Најважнији закључци овог дела истраживања су да се особине и квалификације као што су образованост, стручност, успешност, интелигенција приписују особи која користи стандарднојезички варијетет. Ово заправо значи да се употреба стандарднојезичке норме изједначава не само са вишим друштвеним статусом посматраним кроз призму професије или занимања већ се као типичан представник те друштвене групе узима особа која поседује наведене особине и квалификације у највећој мери, те се самим тим и особа која говори стандардним језиком сматра образованијом, интелигентнијом и стручнијом у свом послу у односу на особу која говори дијалектом. Емоционално ближом сматра се пак особа која употребљава дијалекатски језички варијетет. У истраживању су учествовали испитаници са призренско-јужноморавске дијалекатске области, што значи да они сами свој дијалекат не вреднују позитивно, осим у сфери емоционалне блискости, а ставови о језичким варијететима доследно се рефлектују и на репрезентативне представнике тих варијетета.

С друге стране, ово истраживање пружило нам је још једну потврду о томе колико је језички идентитет битан део нашег идентитета, те у том смислу промена кода постаје на неки начин и промена улога, чиме свесно или несвесно утичемо на друштвене корелације.

Цитирана литература

- AHDIKA 2017: AHDIKA, A. „Improvement of Quality, Interest, Critical, and Analytical Thinking Ability of Students through the Application of Research Based Learning (RBL) in Introduction to Stochastic Processes Subject.” *International Electronic Journal of Mathematics Education*, Vol. 12, No. 2 (2017): 167-191.
- BUGARSKI 2003: BUGARSKI, Ranko. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa, 2003.
- DRAGOJEVIĆ 2013: DRAGOJEVIĆ, Marko, Howard GILES и Bernadette WATSON. „Language ideologies and language attitudes: a foundational framework.” GILES, Howard и Bernadette WATSON. *The Social Meanings of Language, Dialect and Accent: International*

- Perspectives on Speech Styles*. New York: Peter Lang, 2013. 1-25.
- GILES I BILLINGS 2004: GILES, H. и A. BILLINGS. „Assessing Language Attitudes: Speaker Evaluation Studie.” Davies, A., Elder, C. *The handbook of applied linguistics*. New Jersey: Blackwell, 2004. 187-210.
- HIRAGA 2005: HIRAGA, Yuko. „British attitudes towards six varieties of English in the USA and Britain.” *World Englishes*, Vol. 24, No. 3, (2005): 289-308.
- ILIĆ 2013: ILIĆ, M. „Prestiz šumadijsko-vojvođanske ekavice u Mađarskoj: ogled iz dijahronijske sociolingvistike.” *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 42 (1). 2013. 213-227. [orig.] ИЛИЋ, М. „Престиж шумадјиско-војвођанске екавице у Мађарској: оглед из дијажронијске социолингвистике.” *Научни састјанак славистја у Вукове дане*, 42 (1). 2013. 213-227.
- JANJIC I ČUTURA 2012: JANJIC, Marina i Ilijana ČUTURA. *Prostor, vreme, društvo – susreti u jeziku*. Jagodina: Pedagoški fakultet, 2012. [orig.] ЈАНЈИЋ, Марина и Илијана ЧУТУРА. *Простјор, време, друштво – сусрећи у језику*. Јагодина: Педагошки факултет, 2012.
- MIHAJLOVIĆ 2018: MIHAJLOVIĆ, Milica. „Stavovi učenika sa juga Srbije prema usvajanju standardnog jezika.” *Godišnjak za srpski jezik, god. XXIX, br. 16* (2018): 61-74. [orig.] МИХАЈЛОВИЋ, Милица. „Ставови ученика са југа Србије према усвајању стандардног језика.” *Годишњак за српски језик, јог. XXIX, br. 16* (2018): 61-74.
- MIKETIĆ 2016: MIKETIĆ, Sanja. *Stavovi prema jeziku kod studentske populacije u Republici Srbiji (doktorska disertacija)*. Beograd: Filološki fakultet, 2016. [orig.] МИКЕТИЋ, Сања. *Сјавови према језику код сјудентјске популације у Републици Србији (докторска дисертјација)*. Београд: Филолошки факултет, 2016.
- MILORADOVIĆ 2014: MILORADOVIĆ, Sofija. „Uzualni standard u urbanim centrima na kosovsko-resavskom i prizrensko-timočkom govornom području.” *Zbornik instituta za srpski jezik SANU II: Srpski jezik i aktuelna pitanja jezičke politike* 2014: 143-150. [orig.] МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју.” *Зборник инстјитутја за српски језик САНУ II: Српски језик и актуелна јијтања језичке јолијике* 2014: 143-150.
- MILROY 2001: MILROY, J. „Language ideologies and the consequences of standardization.” *Journal of Sociolinguistics* 5(4) (2001): 530-555.
- PAUNOVIĆ 2009: PAUNOVIĆ, Tatjana. „Sociolingvistički pogled u susedovo dvorište: stavovi prema jezičkim varijetetima.” *Radovi Filozofskog fakulteta, broj 11, knjiga 1 (Filološke nauke)* 2009.
- RADOVANOVIĆ 2023: RADOVANOVIĆ, Danijela. „Stavovi leskovčana prema urbanom i ruralnom govornom tipu prizrensko-južnomoravskog dijalekta.” *PHILOLOGIA MEDIANA* 15(2023) (2023): 325-344. [orig.] РАДОВАНОВИЋ, Данијела. „Ставови лесковчана према урбаном и руралном говорном типу призренско-јужноморавског дијалекта.” *PHILOLOGIA MEDIANA* 15(2023) (2023): 325-344.
- SUDIMAC 2018: SUDIMAC, Nina. „Stavovi srednjoškolaca prema osam urbanih varijeteta srpskog jezika.” *Srpski jezik XXIII* (2018): 561–580. [orig.] СУДИМАЦ, Нина. „Ставови средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика.” *Српски језик XXIII* (2018): 561–580.

- TRAJKOVIĆ I MIHAJLOVIĆ 2020: TRAJKOVIĆ, Tatjana i Milica MIHAJLOVIĆ. „Govor Vranja kroz prizmu diglosivnosti.” *Južnoslovenski filolog LXXVI, sv.1* (2020): 77-103. [orig.] ТРАЈКОВИЋ, Татјана и Милица МИХАЈЛОВИЋ. „Говор Врања кроз призму ди-гლოსивности.” *Јужнословенски филолоџ LXXVI, св.1* (2020): 77-103.
- WOOLARD I SCHIEFFELIN 1994: WOOLARD, K. и B. SCHIEFFELIN. „Language Ideology.” *Annual Review of Anthropology* 23 (1994): 55-82.
- ZALTA 2007: ZALTA, Edward N., ур. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford: The Metaphysics Research Lab, Center for the Study of Language and Information, Stanford University, 2007. <http://plato.stanford.edu>.

Danijela Z. Radovanović

HOW USING DIFFERENT LANGUAGE VARIETIES IN SPEECH AFFECTS IDENTITY PERCEPTION

Summary

The subject of this paper are attitudes towards the standard language and dialects as part of the bigger picture of the identity of an individual perceived through the prism of their speech. The main goal of the paper is to ascertain to what extent the language variety used by an individual speaker affects the perception of their cultural and professional identity—that is, their social status. The first hypothesis the paper examines is that the perception of a speaker's identity, i.e. their social status, is influenced by the language variety they use in their speech; the underlying assumption being that a lower social status is attributed to the person speaking in their dialect, whereas a higher social status is associated with the person speaking the standard language. The paper also examines the hypothesis that an individual speaking in a standard idiom is perceived as more educated, intelligent and professional. In the first phase of research, a questionnaire was handed out to respondents with the aim of ranking different occupations by (social) prestige, while the second phase was carried out as a production experiment on a sample of 36 respondents, who were asked to pick out and assign a certain occupation and traits to the person in the recording from a range of selections. The respondents were non-linguists from the Prizren-South Morava dialect-speaking region. The results show that the more prestigious occupations, as well as a greater degree of intelligence, education and expertise are associated with persons who speak the standard language, while the less prestigious occupations, along with a lesser degree of intelligence, education and expertise, are ascribed to people speaking in their dialect, thus proving the existence of a (negative) stereotype about dialects as less prestigious language varieties.

Keywords: identity, attitudes, standard language, Prizren-South Morava dialect, stereotype, social status